

II
ТОМ

БІБЛІОГРАФІЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

TEMP
PORA

СТУДІЇ
З ІСТОРІЇ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В XIV-XX СТ.

Віталій Михайловський

БІБЛІОГРАФІЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ до 1648 року

II
ТОМ

Особливістю пропонованої бібліографії є її структура та хронологічні межі. Звісно, історія парламентаризму ні на українських землях, ні загалом у Європі не розпочинається в 1386 р. як і не завершується року 1648-го. І тут можна довго й предметно дискутувати про умовність і потребу певних хронологічних меж, які навіть в українському контексті не є однозначними. Рік 1386 є лише початком нової династії в Польському королівстві і означає поступову інкорпорацію земель колишнього Руського королівства до складу володінь Владислава II Ягайла, але він є й початком знайомства з новими практиками спілкування підданих (шляхти) зі своїм володарем. Рік 1648 є досить потужним часовим маркером у вітчизняній історіографії з огляду на початок повстання під проводом Богдана Хмельницького.

STUDIES ON THE HISTORY
OF PARLIAMENTARISM
IN UKRAINIAN LANDS
IN 14th - 20th CENTURIES

II
VOLUME

KYIV
TEMPORA
2018

СТУДІЇ
З ІСТОРІЇ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
В XIV-XX СТ.

II
ТОМ

КИЇВ
ТЕМПОРА
2018

Vitaliy Mykhaylovskiy

Віталій Михайловський

**BIBLIOGRAPHY
OF PARLIAMENTARISM IN UKRAINIAN
LANDS THROUGH 1648:**

Polish Kingdom, Grand Duchy
of Lithuania, Polish-Lithuanian
Commonwealth

**БІБЛІОГРАФІЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
ДО 1648 РОКУ:**

Польське королівство,
Велике князівство Литовське,
Річ Посполита

ЗМІСТ

Редактор **Ольга Петренко**
Дизайнер **Ірина Мамаєва**

На обкладинці Малюнок Томаша Третера.
Treter, Tomasz. Theatrum virtutum ac meritorum
Domini Stanislai Hosii Sanctae
Romanae Ecclesiae presbiteri cardinalis, maioris
penitentiarii et episcopi Varmiensis.
1595-1600.

Михайловський, Віталій.

Бібліографія парламентаризму на українських землях до 1648 року: Польське королівство, Велике князівство Литовське, Річ Посполита [= Студії з історії парламентаризму на українських землях XIV-XX ст. Том II]. Київ: Темпора, 2018. 192 с.

Бібліографія історії парламентаризму на українських землях до 1648 р. є першим в українській історіографії опрацюванням. Її особливість полягає в тому, що вся представлена в ній інформація структурована хронологічно та тематично. Такий спосіб презентації дозволяє швидко віднайти потрібну інформацію, а також побачити перспективні та малодосліджені аспекти історії парламентаризму.

Книжка є другою в серії «Студії з історії парламентаризму на українських землях у XIV-XX ст.», що ставить за мету представити цей важливий і малодосліджений напрямок в українській історіографії.

Для всіх, хто цікавиться історією України та Центрально-Східної Європи пізнього Середньовіччя та Ранньомодерної доби.

© Віталій Михайловський, 2018
© Темпора, 2018

ISBN 978-617-569-358-2
ISBN 978-617-569-360-5

Вступ.....	9
Список скорочень	19
I. ЗАГАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА.....	23
II. ЯГЕЛЛОНИ.....	29
II.1. Коронні з'їзди / сейми (1386-1492).....	31
II.2. Панування Казимира IV (1447-1492).....	33
II.3. Панування Яна I Ольбрахта (1492-1501).....	34
II.4. Панування Олександра I (1501-1506).....	37
II.5. Панування Сигізмунда I (1507-1548).....	40
II.6. Панування Сигізмунда II Августа (1548-1572).....	57
III. ЕЛЕКЦІЙНІ КОРОЛІ.....	71
III.1. Interregnum 1572-1573.....	73
III.2. Панування Генриха I Валуа (1573-1574).....	76
III.3. Interregnum 1574-1576.....	77
III.4. Interregnum 1572-1573, 1574-1576.....	79
III.5. Панування Стефана I Баторія (1576-1586).....	83
III.6. Interregnum 1586-1587.....	89
III.7. Панування Сигізмунда III (1587-1632).....	92

III.8. Interregnum 1632	118
III.9. Панування Владислава IV (1632-1648)	121
III.10. Загальні праці, дотичні до сеймів	129
IV. СЕЙМИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО	139
IV.1. Загальні праці, дотичні до сеймів Великого князівства Литовського	144
V. СЕЙМИКИ ТА РЕГІОНАЛЬНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО НА СЕЙМАХ	147
V.1. Белзьке воєводство	149
V.2. Брацлавське воєводство	151
V.3. Волинь. Волинське воєводство	152
V.4. Київське воєводство	155
V.5. Подільське воєводство	156
V.6. Руське воєводство	157
V.6.1. Галицька земля	160
V.6.2. Львівська земля	160
V.6.3. Перемишльська земля	160
V.6.4. Холмська земля	160
V.7. Чернігівське воєводство	163
V.8. Загальні праці, дотичні до сеймиків	164
V.9. Біографії парламентаріїв	168
V.10. Автореферати дисертацій з історії парламентаризму, захищені в Україні	171
ПОКАЖЧИКИ	173
Іменний покажчик	175
Географічний покажчик	185
Інформація про автора	191

Історики не можуть працювати без укладання списку /списків необхідних їм для дослідження джерел та літератури, адже запам'ятати все, що є написаним на будь-яку з тем, неможливо. Обсяг наукової інформації, доступної сьогодні, призводить до того, що, здавалося б, навіть найдрібніші сюжети з минулого, якщо спробувати подивитися на них із формального боку (маю на увазі кількість згадок), вже не виглядають такими дрібними. На допомогу дослідникам приходять тематичні бібліографії. Жанр подібних робіт в українській історичній науці є, на жаль, цілковито занедбаним. Адже важко одразу назвати кілька позицій із будь-якої теми в історії України, яка мала б актуальну бібліографію досліджень. І годі очікувати подібного від теми з історії парламентаризму, котра донедавна була представлена лише дослідженнями окремих авторів, серед яких можна назвати Миколу Крикуна, Петра Кулаковського, Олексія Вінниченка, Наталю Старченко та ще кількох осіб.

Ідея впорядкувати наявні наукові дослідження виникла під час роботи над книжкою про історію парламентаризму на українських землях 1386-1648 рр., що побачила світ у серії «Студії з історії парламентаризму на українських землях у XIV-XX ст.»

(*m. l*)¹. Обсяг відомих досліджень, насамперед польських науковців, потребував систематизації за певним принципом, котрий був би зручним у роботі. Переважна більшість бібліографій, серед яких і історичні, укладається не істориками (це не критика, а лише констатація стану справ), а отже, часто вони не враховують специфіку роботи дослідника з конкретною темою або напрямком студій, його, історика, способу класифікації та потреби у швидкому пошукові відповідних опублікованих джерел і досліджень. Але навіть укладена фаховими істориками, що займаються цією темою в Польщі, «Бібліографія парламентаризму шляхетської Речі Посполитої»² систематизована за доволі простим принципом: опубліковані джерела та література в ній розташовані за абеткою. Певною допомогою в навігації слугує предметний покажчик, але це лише один з інструментів, що можуть покращити презентацію наявного в історіографії матеріалу та пришвидшити пошук.

Презентована в цій книжці структурована бібліографія історії парламентаризму на українських землях до 1648 р. демонструє доробок передусім української та польської історичних наук станом на кінець 2017 року. Можна довго пояснювати, чому тема історії парламентаризму так слабо представлена в українському гранд-наративі. Можна жартома покликатися на те, що Михайло Грушевський у своїй багатотомній «Історії України-Руси» приділив цій темі лише кілька сторінок. Йдеться про сейми й сеймики як станові інституції.

Ще й сьогодні доволі поширена думка, що це не наша історія, і усталена тріада парламентаризму – король, сенат, посольська ізба – розглядаються як польські, а отже, немає потреби включення цих сюжетів в український історичний наратив. І замість того, аби коректно називати це коронним сеймом, або сеймом Речі По-

¹ Прикладом своїх предків. *Історія парламентаризму на українських землях у 1386-1648 рр.: Польське королівство та Річ Посполита* / Віталій Михайловський, Олександр Вінниченко, Ігор Тесленко, Петро Кулаковський / За ред. Віталія Михайловського [= *Студії з історії парламентаризму на українських землях у XIV-XX ст.* Том 1]. Київ: Темпора, 2018.

² Kołodziej Robert, Zwierzykowski Michał. *Bibliografia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. 210 s.

сполитої, у нас і далі функціонують штампи: польський сейм, польська шляхта.

Аби переконатись у скромності здобутків українських істориків, достатньо подивитися на хронологію публікацій з історії парламентаризму: практично всі вони з'явилися за минулі 25 років. Здобутки польських колег є незрівнянно вищими. Це впливає бо-дай із того простого факту, що для польської історіографії історія свого, польського, сейму розпочинається в пізньому Середньовіччі. Але якби не їхній доробок в опрацюванні джерел та написання досліджень, то ця бібліографія була б не більшою за пересічну за обсягом статтю до наукового часопису. Зазначу, що в бібліографії є дослідження не тільки істориків з України та Польщі. У частині про парламентаризм Великого князівства Литовського до 1569 р. представлено доробок російської імперської історіографії та білоруських науковців.

Працюючи із цією бібліографією і занурившись у пошуки та систематизацію праць польських істориків, дуже важко було виокремити дослідження, що не стосуються української історії за географічним принципом. Для прикладу, якщо у дослідженні йдеться про діяльність сеймика Краківського воєводства в першій чверті XVII ст. – чи варто його включати до цієї бібліографії? З огляду на географічний маркер – Краківське воєводство, ні. А якщо подивитися на матеріали сеймика й побачити там присутність і активну діяльність краківського каштеляна Януша Острозького та обговорення справ, нагальних для всієї Речі Посполитої? Чи змінить це наші критерії?

Ідеального рішення тут немає. Українські землі в зазначений час були інтегральною частиною Польського королівства, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, і проблеми, актуальні, наприклад, у Київському воєводстві, могли бути тотожними з проблемами в Познанському чи Мазовецькому воєводствах. Але з огляду на те, що ця бібліографія мала на меті показати специфіку парламентарних практик саме українських воєводств, подібні публікації тут не враховані. Адже біля кожної з них довелось б подавати їхній короткий зміст. А це вже зовсім інший вид історичної бібліографії.

Простіше було із загальними працями з історії парламентаризму, на кшталт монографій, присвячених окремим сеймам чи певним подіям загальнодержавного значення³. Тут подібні праці представлені якомога повніше, аби дати українському читачеві можливість ознайомитися з багатющим доробком польської історичної науки з історії парламентаризму. У всіх цих дослідженнях так чи інак йдеться про сюжети та осіб, пов'язаних з українськими воєводствами в той час.

Особливістю пропонованої бібліографії є її структура та хронологічні межі. Звісно, історія парламентаризму ні на українських землях, ні загалом у Європі не розпочинається в 1386 р. як і не завершується року 1648-го. І тут можна довго й предметно дискутувати про умовність і потребу певних хронологічних меж, які навіть в українському контексті не є однозначними. Рік 1386 є лише початком нової династії в Польському королівстві і означає поступову інкорпорацію земель колишнього Руського королівства до складу володінь Владислава II Ягайла, але він є й початком знайомства з новими практиками спілкування підданих (шляхти) зі своїм володарем⁴.

Рік 1648 є досить потужним часовим маркером у вітчизняній історіографії з огляду на початок повстання під проводом Богдана Хмельницького. І навіть у контексті історії парламентаризму його теж можна використати як певну цезуральну дату: смерть короля Владислава IV, вибори наступного короля Яна II Казимира, міграція сеймиків Чернігівського (назавжди), Київського та Брацлавського воєводств до більш безпечного Володимира на Волині⁵. Але

³ Зазначу, що в українській історіографії не існує жодного монографічного дослідження, що було б присвячене якомусь із сеймів. Навіть таким, діяльність та рішення яких безпосередньо вплинули на історію українських земель. Першість у цьому умовному переліку того, що ще не зроблено, тримає сейм у Любліні 1569 р.

⁴ Детальніше про це див.: Михайловський Віталій. *Сейм Польського королівства та Речі Посполитої в XV - першій половині XVII ст.* // Прикладом свої предків. с. 36-49.

⁵ Про сеймикування цієї шляхти у другій половині панування Яна II Казимира та Михайла Корибути Вишневецького див.: Kulecki Michał. *Wygnañcy ze Wschodu: egzulanci w Rzeczypospolitej w ostatnich latach panowania Jana Kazimierza i za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego*. Warszawa: DiG, 1997. 236 s.

чи змінилося сеймикове життя шляхти інших українських воєводств, аби проводити певну межу? Мабуть, ні, адже джерела не фіксують змін у практиках сеймикування в Руському та Белзькому воєводствах. А в Подільському воєводстві хронологічною межею, яку ніяк не можна оминати, буде рік 1672, коли Османська імперія внаслідок переможної кампанії опанувала територію і Подільського, і Брацлавського воєводств, на теренах яких було утворено Кам'янецький еялет⁶. З очевидних причин традиційні парламентарні практики не могли надалі відбуватися в Кам'янці й були перенесені до Галича, а згодом до Львова⁷. Подібних прикладів можна наводити багато, але вибір дати 1648 р. є цілком виправданим з огляду на хронологію першого тому серії (див. вище) і потребу нових ґрунтовних досліджень з історії парламентаризму на українських землях у другій половині XVII ст., а також практичну недослідженість історії українських земель у складі Речі Посполитої у столітті XVIII-му. Отже, маємо певний підсумок стану справ, що охоплює доступні в науковому обігу роботи до 2017 р. включно.

Структура бібліографії зумовлена кількома чинниками. Першість серед них посідає хронологія держав, до складу яких входили українські землі в пізньому Середньовіччі та Раннямодерний час (до 1648 р.) - це Польське королівство, Велике князівство Литовське та Річ Посполита (від 1569 р.). Другим маркером є правління володарів, починаючи від короля Владислава II Ягайла (1386-1434) і завершуючи пануванням Владислава IV (1632-1648), із виділенням окремо династії Ягеллонів (1386-1572) та елекційних монархів (1572-1648). Третім маркером є коронні з'їзди та сейми як загальнодержавні зібрання представників шляхетської

⁶ Kołodziejczyk Dariusz. *Podole pod panowaniem tureckim: Ejalet Kamieniecki 1672-1699*. Warszawa: POLCZEK, 1994. 255 s.

⁷ Stolicki Jarosław. *Egzulanci podolscy (1672-1699): znaczenie uchodźców z Podola w życiu politycznym Rzeczypospolitej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994. 157 s.; Ejustdem. *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672-1698*. Kraków: Societas Vistulana, 2002, XC+238 s.; Ejustdem. *Wobec wolności i króla: działalność polityczna szlachty ruskiej, ukraińskiej i wołyńskiej w latach 1673-1683*. Kraków: Historia Jagiellonica, 2007. 335 s.; Ejustdem. *Miejsca odbywania sejmików koronnych na wygnaniu w latach 1648-1696* // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. 2017. t. 144. zesz. 3. s. 441-457.

верстви. Тут певним модератором у презентації наукового доробку є публікації сеймових конституцій. Тому від 1493 р. поінформованість про доробок сеймів є значно більшою, ніж доти. Четвертим маркером постають сеймики українських воєводств – Руського, Подільського, Белзького, Київського, Волинського, Брацлавського та Чернігівського.

Польське королівство, або Корона Польська, пройшло шлях до впровадження регулярних зібрань, що стали називатися сеймами, від часу відродження королівства в 1320 р. Панування молодшого сина Владислава II Ягайла, Казимира IV, стало тим часом, коли король потребував регулярних нарад зі шляхтою, що й зумовило усталення традиції спілкування підданих із володарем шляхом вибору на регіональному рівні представників від воєводств на загальнодержавні форуми. У бібліографії вибірково представлено ці зібрання до 1493 р., коли король Ян Ольбрахт зібрав у Пйотркові сейм, від якого історія парламентаризму в Польському королівстві донедавна вела початок регулярних зібрань подібного типу. Певним дороговказом у сеймах від 1493 р. є видання сеймових конституцій, котрі з'являлися від середини XVIII ст. під назвою *Volumina legum* (друге видання в 1859–1860 рр.), а втретє – під зміненою назвою *Volumina Constitutionem* (публікуються краківськими істориками права від 1996 р.), а також списки земських послів на сейми в 1493–1600 рр.⁸ Ці публікації є основою, довкола якої укладено пропонувану бібліографію.

Складніша справа з Великим князівством Литовським, де зібрання на кшталт коронного сейму стають більш-менш усталеними в XVI ст. Їхня активність і результативність сягає свого піку в 1560-х рр., що було пов'язано з гострими дискусіями довкола укладання унії з Польським королівством. Скромний науковий доробок, представлений у відповідній частині бібліографії, зумовлений малою кількістю досліджень цієї проблеми, більшість яких і донині ґрунтується переважно на працях кінця XIX – першої

⁸ *Posłowie ziemscy koronni 1493-1600* / Opr. *Wacław Uruszczak, Irena Kaniewska, Marek Ferenc, Janusz Byliński* / red. *Irena Kaniewska*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2013. 436 s.

третини XX ст., коли були вперше введені в обіг матеріали Литовської метрики.

Утворення Речі Посполитої в 1569 р. та перші міжкоролів'я (*interregnum*) у 1570-х рр. випрацювали усталений спосіб проведення сеймів, як звичайних, так і пов'язаних з обранням нового монарха. Від цього часу до вальних та коронаційних сеймів, що практикувалися до 1569 р. і серед яких найгучнішим був сейм 1530 р., де було короновано малолітнього Сигізмунда II Августа (коронація *vivente rege* – за живого короля), додалися конвокаційні та елекційні сейми. Було унормовано частоту збирання сейму – раз на два роки, а згодом, у 1613 р., впроваджено новий вид сейму – надзвичайний (екстраординарний).

Разом із цими нововведеннями унормовується парламентарне життя й у воєводствах і землях. Сеймики, історія яких представлена окремо, у відповідності до місця проведення, стають основним форумом місцевого регіонального самоврядування. У Руському воєводстві цими центрами були Вишня, де відбувався Генеральний сеймик для шляхти Львівської, Перемишльської та Сяноцької земель, Галич – для Галицької, та Холм – для Холмської. Кам'янець був місцем збирання шляхти Подільського воєводства, Белз – Белзького, Брацлав, а згодом Вінниця – Брацлавського, Луцьк – Волинського, Київ, а з часом Житомир – Київського, та Чернігів – Чернігівського. В окремих випадках сеймики відбувалися в центрах земель Руського воєводства – у Львові, Перемишлі та Сяноку, а також у повітових центрах Волинського воєводства – Кременці та Володимирі, на яких обирали депутатів до коронного трибуналу або вирішували окремі справи цих земель та повітів, переважно фінансового характеру.

За основу хронологічного способу презентації взято час панування володаря. Після останнього сейму за життя того чи того монарха розміщені публікації, що стосуються всього періоду його панування, або ж ті, що мають ширші хронологічні межі. Особливо це притаманно публікаціям про перше та друге міжкоролів'я, з огляду на те, що перше тривало з 1572 по 1573 рр., а друге – з 1574 по 1575 рр. відповідно, і саме в той час вироблялися процедури, на які в наступних міжкоролів'ях покликалися як на прецедент. Більшість узгальнювальних досліджень із 1570-х років містить

аналіз перших двох міжкоролів'їв. Після узагальнювальних публікацій про часи панування Владислава IV подані дослідження з історії парламентаризму загалом.

Певна частина монографічних досліджень висвітлює події понад одного сейму. Вони представлені в усіх сеймах, про які йдеться, із зазначенням назв розділів та сторінок. Подібного принципу дотримано і в частині бібліографії про сеймики.

По можливості (враховуючи доступність періодичних видань) були зазначені рецензії, відповіді на рецензії, повідомлення про ті чи ті публікації. Вони позначені меншим шрифтом у бібліографії як [Рец.], [Диск.], [Пов.]. Завершується бібліографія двома структурними частинами, у яких представлено вибрані біографії парламентаріїв та дисертації, захищені в Україні на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Окремо не робилося вибірки статей із Польського біографічного словника (на сьогодні налічує 52 томи)⁹, де серед тисяч біографій є життєписи практично всіх маршалків сеймів, воєвод, каштелянів та католицьких достойників (до літери -Т- за латинською абеткою), що були членами сенату, а також активних сеймових діячів.

Щодо структури інформації, поданої до кожного із сеймів, уже зазначалося вище, що всі сейми розташовані у хронологічному порядку і в межах панування володарів від Владислава II Ягайла до Владислава IV. Хронологія проведення сеймів узгоджена за виданням списків земських послів. Загалом це питання, особливо для сеймів до 1569 р., є відкритим і потребує окремого комплексного дослідження¹⁰. Далі зазначені сеймові маршалки, інформація

⁹ Останній зошит біографічного словника вийшов у 2017 р.: *Polski Słownik Biograficzny*. t. LIV. zes. 212: Świrski Łukasz-Tanner Bernard. Warszawa-Kraków: Instytut Historii PAN, 2017. 160 s.

¹⁰ Вивчення хронології сеймів мало тривалу історію, і першість у цьому належить Владиславові Конопчинському, який ще у 1948 р. опублікував свою працю: *Konopczyński Władysław. Chronologia sejmów polskich 1493-1793* [Archiwum Komisji Historycznej. Seria 2. t. IV (ogólnego zbioru XVI). Nr. 3.]. Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948. 167 s. Ця ґрунтовна праця була і є основою для будь-яких спостережень над часом проведення сеймів. Попри це, хронологія сеймів до 1569 р. має одну слабку ланку. Дослідники зазвичай дуже добре знають час початку сейму. Гірше виходить

про яких з'являється у джерелах, пов'язаних із тим або тим сеймами, лише від середини XVI ст. Прикметно, що саме в цей час виникають і перші сеймові щоденники (діаріуші), котрі дійшли до нас. Наступним елементом інформації про сейм є сеймові джерела (у тексті бібліографії позначено як [Джер.]). З огляду на важкодоступність цих видань, заголовки конституцій та сторінки подані за сучасним видання *Volumina Constitutionem* (1996-2017). Заголовки конституцій, зроблені видавцями джерел, подано у квадратних дужках і курсивом.

Наступним елементом структури є представлення наявних щоденників сеймів та реляцій відповідної доби. Далі за абеткою подано статті, монографії та частини монографій, у яких висвітлено проблематику того чи того сейму (див. вище). Якщо наукова публікація має рецензію або низку рецензій, то вони позначені як [Рец.]. Інформація про книжки, що не є рецензією, позначена як повідомлення [Пов.]. У разі дискусії автора та рецензента їхні дописи позначені як дискусія [Диск.].

Подібний спосіб презентації має свою перевагу. Він наочно демонструє ступінь висвітлення історії сейму, сеймика, історії парламентаризму загалом за час панування окремого володаря або ж історії парламентарних практик у кожному з українських воєводств. Це дає змогу чітко бачити здобутки попередників та сучасників, а також, що важливіше – можливості для нових тем. Адже якщо бракує праць, то є більший шанс знайти власну нішу для нового дослідження.

Завершують бібліографію іменний та географічний покажчики, що спрощують дослідникам та читачам пошуки необхідної їм

із датою його завершення. Для порівняння можна навести спробу встановити дати проведення сеймів у 1493-1526 рр. за матеріалами Коронної метрики: Михайловський Віталій. *Результативність сеймів для Подільського воєводства у 1493-1526 рр. за матеріалами Коронної метрики* // *Patrimonium*. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи. т. I: Ранньомодерна людина: Простір - влада - право XVI-XVIII століть / ред. Віталій Михайловський, Ярослав Столицький. Київ-Краків: Laurus-Historia Iagellońska, 2015. с. 27-30. У примітках до хронологічних усталень зазначені всі дилеми вибору, які постають перед дослідником під час визначення дати завершення сейму.

інформації, для прикладу, відстеження всіх робіт одного автора, або ж усіх досліджень, пов'язаних із певними типами сеймових зібрань.

Звісно, будь-яка бібліографія не може вважатися вичерпною, адже обсяг наукової інформації в сучасному світі, настільки великий, що тотальне опрацювання всього опублікованого на будь-яку тему є неможливим. Однак без укладання подібних структурованих бібліографій ми, маю на увазі колег-істориків, ризикуємо не виборсатися з цунами наукової інформації, якої стає дедалі більше.

Щиро дякую видавництву «Темпора», що підтримало ідею публікації цієї книжки в серії «Студії з історії парламентаризму на українських землях у XIV–XX ст.», яка, сподіваюся, стане добрим орієнтиром в історіографічному доробку науковців з України, Польщі, Білорусі, Литви, Німеччини, Чехії, Росії та Сполучених Штатів Америки.

Віталій Михайловський

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

вип.	- випуск.	ed.	- editor.
вып.	- выпуск.	opr.	- opracował, opracowała, opracowali.
Джер.	- джерело, джерела.	p.	- page, pagina.
Диск.	- дискусія.	przeł.	- przełożył.
ел.	- елекційний.	przetł.	- przetłumaczył, przetłumaczyła.
изд.	- издал, издатель.	red.	- redakcja, redaktor, redaktorzy.
кн.	- книга.	r.	- rok.
кон.	- конвокаційний.	rocz.	- rocznik.
кор.	- коронаційний.	s.	- strona.
м.	- місто.	Tłum.	- tłumaczenie.
нзв.	- надзвичайний	usp.	- uspořádali.
пер.	- переклад.	vol.	- volumen.
Пов.	- повідомлення.	wyd.	- wydał, wydała.
p.	- річка	zesh.	- zeszyt.
Рец.	- рецензія.		
с.	- село.		
с.	- сторінка, страница.		
сост.	- составил, составитель.		
т.	- том, tom.		
ч.	- часть.		
чис.	- число.		

Маршалок: МИКОЛАЙ СЕНИЦЬКИЙ

[Джер.] VC. t. II. vol. 1. s. 89-93.

[I. Reces sejmu piotrkowskiego [z 10 lutego 1559 r.], s. 91-92; II. Mandatum ne aliquis e Regno in militiam externam proficisci audeat [z 26 lutego 1559 r.], s. 92; III. Litterae restium, s. 92-93]

[Джер.] *Dzienniki sejmów walnych koronnych za panowania Zygmunta Augusta Króla polskiego, W. X. Litewskiego 1555 i 1558 r. w Piotrkowie złożonych* / wyd. T. X^{te} L. [Jan Tadeusz Lubomirski]. Kraków, 1869. VIII+324 s.

[Щоденник Пйотрковського сейму 1558 р., s. 139-324]

GRODZISKI STANISŁAW. *Projekt reformy elekcji z 1558 roku* // Prace Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. t. VII: Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi / red. Henryk Olszewski. Poznań: Biuro Usługowo-Handlowe "Printer", 2002. s. 87-92.

DEMBIŃSKA ANNA. *Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64* [Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. t. XIV. zesz. 2]. Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1935. 220 s.

[I. Przed sejmem egzekucyjnym., s. 11-58]

1562-1563

30 листопада - 25 березня

ПЙОТРКОВСЬКИЙ СЕЙМ. "ЕКЗЕКУЦІЙНИЙ"

Маршалок: РАФАЛ ЛЕЩИНСЬКИЙ

[Джер.] VC. t. II. vol. 1. s. 94-119.

[I. Konstytucje sejmu piotrkowskiego, zaczętego roku 1562 a dokończonego 1563, s. 96-107; II. Ordinatio et constitutio novorum iudicorum in Conventu generali Petricoviensi anno 1563 facta et laudata [15 marca 1563 r.], s. 107-111; III. Uniwersał poborowy [z 20 marca 1563 r.], s. 112-117; IV. Uchwała osobna na mieszczenie pobory [Uniwersał o poborze czopowego z 20 marca 1563 r.], s. 117-119]

[Джер.] *Źródłopisma do dziejów Unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego*. część II. odział I / opr. Adam Tytus Działyński. Poznań, 1861. 426+9 s.

[Щоденник Пйотрковського сейму 1562-1563 рр. s. 1-186]

[Джер.] BODNIAK STANISŁAW. *Anonima-protestanta projekt reformy religijnej przed sejmem 1562/3* // Reformacja w Polsce. 1928. t. V. № 17-18. s. 138-139.

DEMBIŃSKA ANNA. *Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64* [Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. t. XIV. zesz. 2]. Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1935. 220 s.

[I. Przed sejmem egzekucyjnym, s. 11-58; II. Sejm piotrkowski 1562/63 roku i konstytucje piotrkowskie, s. 59-105]

[Рец.: BODNIAK STANISŁAW. *Dembińska Anna, Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/65, Warszawa 1935* // Kwartalnik Historyczny. 1936. rocz. L. № 2. s. 319-330]

1563-1564

22 листопада - 1 квітня

ВАРШАВСЬКИЙ СЕЙМ

Маршалок: МИКОЛАЙ СЕНИЦЬКИЙ

[Джер.] VC. t. II. vol. 1. s. 120-153.

[I. Konstytucje sejmu koronnego warszawskiego 1563 i roku 1564, s. 122-127; II. Deklaracja o unii, s. 127-128; III. Reces sejmu koronnego warszawskiego w sprawie około uniej litewskiej, s. 128-132; IV. Dekret na sądy nowe przeszłe, s. 132-133; V. O księstwie Oświęcimskim i Zatorskim, s. 134-144; VI. Uniwersał podwodny warszawski, s. 144-146; VII. Uniwersał poborowy, s. 146-152; VIII. Litterae primae restium, s. 152-153]

[Джер.] *Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego*. część II. odział I / opr. Adam Tytus Działyński. Poznań, 1861. 426+9 s.

[Щоденник Варшавського сейму 1562-1563 рр., s. 187-419]

[Джер.] KANIEWSKA IRENA. *Sprawa posłów ruskich (Uzupełnienie do diariusza sejmu warszawskiego 1563/1564 r.)* // Studia Historyczne. 1985. rocz. XXVIII. zesz. 3. s. 437-473.

DEMBIŃSKA ANNA. *Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64* [Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. t. XIV. zesz. 2]. Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1935. 220 s.

[III. Sejm warszawski 1563 / 64 roku, s. 106 -143; IV. Rewizja warszawska, s. 144-176.]

JAWORSKI RAFAŁ. *Sprawa przywileju Alexandra na sejmie warszawskim 1563 r. a geneza pierwszej ustawy archiwalnej* // Archiwista Polski. 2008. nr. 2. s. 27-36.

1564

24 червня - 12 серпня

ПАРЧЕВСЬКИЙ СЕЙМ

Маршалок: не відомий

[Джер.] *VC*. t. II. vol. 1. s. 154-159.

[I. Edykt przeciw heretykom, s. 155-156; II. Litterae universales regis de 8. VIII. 1564, s. 156-158; III. Litterae universales ratione augendae thesauri, s. 158-159]

1565

18 січня - 14 квітня

ПЙОТРКОВСЬКИЙ СЕЙМ

Маршалок: Миколай Сеницький

[Джер.] *VC*. t. II. vol. 1. s. 160-190.

[I. Konstytucje sejmku piotrkowskiego 1565 r., s. 162-178; II. O składziech i starych drogach, s. 178-184; III. Uniwersał poborowy piotrkowski roku 1565, s. 185-190; IV. [Uniwersał piotrkowski] Około podwod, s. 190]

[Джер.] *Dziaryusz Sejmu Piotrkowskiego R. P. 1565. Poprzedzony Kroniką 1559-1562* / objaśnił Władysław Chomętowski, wyd. Władysław Wincenty Adam Krasiński [Biblioteka ordynacji Krasińskich. Rok 1868]. Warszawa: Drukarnia Jana Jaworskiego, 1868. XX-IV+324+VIII s.

[Щоденник Пйотрковського сейму 1565 р., s. 33-324]

GÓRZYŃSKI STEFAN. *Prawo składu na sejmie piotrkowskim 1565 roku* // Przegląd Historyczny. t. 52. zesz. 4. s. 741-750.

KANIEWSKA IRENA. *Walka o wprowadzenie instygatorów na sejmie piotrkowskim 1565 r.* // *Odrodzenie i reformacja w Polsce*. 1962. t. VII. s. 71-97.

POŁAK WOJCIECH. *O dobro wspólne i egzekucję praw. Sejm 1565 roku w Piotrkowie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004. 192 s.

1566

8 травня - 15 серпня

ЛЮБЛІНСЬКИЙ СЕЙМ

Маршалок: не відомий

[Джер.] *VC*. t. II. vol. 1. s. 191-196.

[I. Reces sejmku lubelskiego [z 15 sierpnia 1566 r.], s. 193-195; II. Edictum ne quis audeat ad externam militiam proficisci [27 maja 1566 r.], s. 195-196; III. Litterae restium [secundae, 1 lipca 1566 r.], s. 196]

[Джер.] *Diariusz sejmku Lubelskiego 1566 roku* / opr. Irena Kaniewska [Materiały Komisji Nauk Historycznych. Nr 28]. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich - Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980. XX+84 s.

[Щоденник Люблінського сейму 1566 р., s. 1-48]

[Пов.: CHOIŃSKA-MIKA JOLANTA. "Diariusz sejmku lubelskiego 1566 roku", oprac. Irena Kaniewska, Wrocław [etc.] 1980 // Przegląd Historyczny. 1983. t. LXXIV. zesz. 2. s. 404-405]

[Рец.: SUCHENI-GRABOWSKA ANNA. *Diariusz sejmku lubelskiego 1566 roku*, oprac. Kaniewska Irena. Wrocław 1980 // Archeion. 1983. t. LXXV. s. 265-267]

BODNIAK STANISŁAW. *Sprawa wygnania arian na sejmie 1566 r.* // *Reformacja w Polsce*. 1928. t. V. № 19-20. s. 52-59.

1567

15 квітня - 14 / 15 червня

ПЙОТРКОВСЬКИЙ СЕЙМ

Маршалок: не відомий

[Джер.] *VC*. t. II. vol. 1. s. 197-212.

[I. Konstytucje piotrkowskie roku 1567, s. 198-205; II. Uniwersał poborowy piotrkowski roku 1567, s. 205-212]

1569

10 січня - 12 серпня

ЛЮБЛІНСЬКИЙ СЕЙМ. "УНІЙНИЙ"

Маршалок: Станіслав Сендзивой Чарнковський

[Джер.] *VC*. t. II. vol. 1. s. 213-268.

[I. O Ziemi Podlaskiej. Przywilej przywrocenia Ziemi Podlaskiej do Korony Polskiej [5 marca 1569 r.], s. 216-220; II. O Ziemi Wołyńskiej. Przywilej

przywrocenia Ziemi Wołyńskiej do Królestwa Polskiego [26 maja 1569 r.], s. 221-226; III. O księstwie Kijowskim. Przywilej przywrocenia Księstwa Kijowskiego do Korony Polskiej [5 czerwca 1569 r.], s. 226-232; IV. O Księstwie Litewskim. Przywilej około uniej Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną, na walnym sejmie lubelskim, od panów rad duchownych i świeckich i posłów ziemskich roku Pańskiego 1569 uchwalony [1 lipca 1569 r.], s. 232-238; V. Porządek rady koronnej, polskiej i litewskiej, jako już jednej Rzeczypospolitej, postanowiony przez Króla Jego Miłość i radę koronną w Lublinie na sejmie walnym spólnym, roku Pańskiego 1569 [po 4 lipca 1569 r.], s. 239-241; VI. Zygmunt August król polski ustanawia porządek wedle którego marszałkowie koronni i litewscy zachowywać się mają [19 lipca 1569 r.], s. 242; VII. Potwierdzenie unii między narody polskimi i litewskimi na sejmie walnym lubelskim roku 1569 skończonej [11 sierpnia 1569 r.], s. 243-244; VIII. Incorporatio Ducatus Curlandiae et Semigalliae [3 sierpnia 1569 r.], s. 244-245; IX. Konstytucje sejmu koronnego lubelskiego obojga narodu uniowanego, polskiego i litewskiego, roku 1569 [11 sierpnia 1569 r.], s. 245-256; X. Uniwersał poborowy [11 sierpnia 1569 r.], s. 256-263; XI. Obligatio summarum infrascriptarum per Sacrum Regiam Maiestatem militibus infranominatis [25 czerwca 1569 r.], s. 263-265; XII. Mandatum de moneta Czessinensi [28 lipca 1569 r.], s. 265-266; XIII. Litterae restium, s. 266-268]

[Джер.] *Дневник Люблинского сейма 1569 года. Соединение Великого княжества Литовского с Королевством Польским* / изд. Михаил Коялович. Санкт-Петербург: Печатня В. Головина, 1869. XVII+788 с.

[Джер.] *Źródłopisma do dziejów unii Kor. Polskiej i W. X. Litewskiego*. część III. Diariusz Lubelskiego Sejmu Unii. Rok 1569 / opr. Adam Tytus Działyński. Poznań, 1856. 276+9 s.

[Щоденник Люблінського сейму 1569 р.]

Коялович Михаил. *Люблинская уния или последнее соединение Литовского княжества с Польским королевством на люблинском сейме в 1569 году*. Санкт-Петербург, 1863. 87 с.

Лаппо Иван. *Люблинская уния 1569 г.* Минск, 2013. 224 с.

[Перше видання: Лаппо Иван. *Западная Россия и ее соединение с Польшей в их историческом прошлом*. Прага: Пламя, 1924. 229 с.]

BARDACH JULIUSZ. *L'union de Lublin: ses origines et son rôle historique* // Acta Poloniae Historica. 1970. vol. 21. s. 69-92.

BOGDAN DANUTA, POLAK WOJCIECH. *Polska wersja dekretu Zygmunta Augusta w sprawie zasiadania posłów w sejmie koronnym (1569 r.)* // Komunikaty Warmińsko-Mazurskie. Olsztyn, 1988. rocz. XXXII. № 3-4. s. 236-237.

DEMBKOWSKI HARRY E. *The Union of Lublin. Polish Federalism in the Golden Age* [= East European Monographs, No. CXVI]. Boulder, 1982. VII+380 p.

FERENC MAREK. *Posłowie koronni na sejmie unii lubelskiej (unie polsko-litewskie w dyskusji sejmowej)* // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. 2014. t. 141. zes. 2. s. 365-381.

HALECKI OSKAR. *Dzieje unii jagiellońskiej*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1920. t. II. 358 s.

[Część V. Unia lubelska. 1. Obrady przygotowawcze i ich zerwanie, s. 248-275;

2. Wczelenie Podlasia i Rusi południowej, s. 275-317; 3. Zawarcie Unii, s. 317-339; 4. "Spólna Rzeczpospolita", s. 339-353]

HALECKI OSKAR. *Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w roku 1569*. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1915. 248 s.

KEMPA TOMASZ. *Rusini wobec unii lubelskiej: czy ruscy możni i szlachta chcieli ściślejszego połączenia z Polską w 1569?* // Unia Lubelska - Unia Europejska / red. Iwona Hofman. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. s. 83-93.

MAŁEK JANUSZ. *O unii lubelskiej z roku 1569 i jej konsekwencjach* // Czasopismo Prawno-Historyczne. Poznań, 2008. t. LX. zes. 1. s. 240-251.

PADALINSKI ULADZIMIR. *The Representation of the Grand Duchy of Lithuania in the Final Stage of the Sejm of Lublin (June-August 1569)* // Zapiski Historyczne poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich. 2014. t. LXXIX. zes. 4. s. 28-51.

PELENSKI JAROSLAW. *The incorporation of the Ukrainian lands of old Rus' into Crown Poland (1569)* // American Contribution to the Seventh International Congress of Slavists, Warsaw, August 21-27, 1974. Ed. Anna Cienciala. Hague: Mouton, 1973. vol. III: History. p. 19-52.

PELENSKI JAROSLAW. *Incorporacja ukraińskich ziem dawnej Rusi do Korony w 1569 roku: ideologia i korzyści - próba nowego spojrzenia* // Przegląd Historyczny. 1974. t. LXV. zes. 2. s. 243-262.